

ТЕЛЕСНЕ КАЗНЕ У СРБИЈИ У XIX ВЕКУ И ЊИХОВО УКИДАЊЕ^{1*}

Апстракт: У раду се разматра нормирање, примена и значај телесних казни у Србији, са становишта казног права и оновремених друштвених схватања. Аутор посматра телесну казну од почетка XIX века до њеног укидања 1873. године. На основу сачуваних кривичних прописа и пресуда најпре се истражују врсте телесних казни и њихова примена до доношења Кривичног законика 1860. године, потом, одредбе Законика којима се уређују телесне казне за преступе и иступе. На крају, аутор разматра разлоге који су довели до укидања оваквог вида кажњавања. Преко овог специфичног начина кажњавања посматра се развитак казног права у Србији, али и еволуција српске државе и друштва у XIX веку.

Кључне речи: телесне казне, казни систем, Србија XIX века.

1. Увод

Казнени систем Србије није се битно променио од почетка XIX века до кодификације кривичног права 1860. године. Врсте казни остају исте, док је приметна разлика у облицима појединих врста као и у начину њиховог извршења. Основне карактеристике казног система, нарочито на почетку периода, биле су: строгост и суровост казни, одмазда и застрашивање у циљу специјалне и генералне превенције, постојање казног симболизма, комбиновање казни, те доминација телесних казни.

Малобројни кривични прописи расути у различитим актима и неизграђена мрежа судова, уз крајактер и природу саме телесне казне, представљају оквир у коме се може разумети примена телесне казне у Србији до њеног укидања 1873. године.

---

¹ * Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта „Заштита људских и мањинских права у европском правном простору“, који подржава Министарство просвете и науке (евиденциони број 179046).

2. Телесне казне у Србији до 1860. године

Током читавог XIX века честа је примена телесних казни. Разлоге за то треба тражити у ондашњим схватањима, али и у објективним околностима. Сиромаштво, мали број затвора, недостатак средстава за изградњу и одржавање затворских зграда, наметнули су телесну казну као практичан начин кажњавања. Ова казна делује на осуђеног, али је њена репресија путем јавног извршавања уперена и према осталима, остварујући на тај начин превентивну функцију.

О учесталости телесне казне, сведоче бројни егзактни подаци. Од укупно 54 пресуде објављене у књизи О. Гавриловића „Ваљевски окружни суд 1815-1865. године“, 44 гласи на телесну казну; 38 на казну бојем, а шест на казну шибом; од 127 осуђујућих пресуда објављених у књизи С. Максимовића „Суђења у Пожаревачком магистрату“ њих 108 гласе на телесне казне (три на смртну, осам на затворску, шест на новчану и две на прогонство).² Од 42 пресуде објављене у књизи Б. Перуничича „Београдски суд“ 39 гласе на телесне казне.

Први акт у коме је на потпунији начин регулисана телесна казна и казни систем у целини је Устројеније судова окружни из 1840. године, иако је овај акт претежним делом организационе и процесноправне природе.³ У члану 22 одређено је да суд може осудити на смртну казну, вечну робију, заточење, робију, затвор, телесну казну, новчану казну, лишење звања, чина или посебних погодности. Телесна казна се састоји у боју штаповима до 100 удараца (не више од 50 одједном), или у боју камцијом. Нешто прецизније, Полицијска уредба из 1850. у члану 45 одређује: „Казна телесна извршива ће се над људима штаповима одређене већ и уобичајене дебљине, бијући њима по дебелом месу; над женским камцијама, над момчадима младим од 16 година прutowима“.⁴

Прописи који су претходили овим актима помињу телесну казну углавном у контексту њеног откупљивања или замене, или представљају покушаје регулисања овлашћења појединих носилаца власти на кажњавање овом казном.⁵

---

2 М. Грубач, *Телесна казна у Србији од 1804-1873*, Београд 2004, 56.

3 Више о томе Д. Николић, „Извори и природа кривичног права Кнежевине Србије у време припреме Кривичног закона“, *Архив за правне и друштвене науке* 4/1974, 648/649.

4 Т. Живановић, *Законски извори кривичног права Србије и историјски развој његов и њеног кривичног правосуђа од 1804. до 1865*, Београд 1967, 225. Уредба је, уз измене и допуне, остала на снази и после доношења Кривичног законика. Коришћена је у поступању општинских и полицијских власти код ислеђивања и кажњавања иступа, прописаних у трећем делу КЗ (за чију је изразу послужио управо Полицијски законик).

5 Види: Упутство свим кнезовима нахијским, 3. марта 1829. чл.6, Т. Живановић, *Законски извори* 71; Дужност чланова нахијских судова, 8. јул 1833. чл. 32, *ibid.*, 83; Наставленија издата магистратима, 31 Београдски суд, 6. јул 1835. чл. 10, *ibid.*, 62; Уредба о дружностима војени команданта, исправничества, срезки старјешина, 11. новембра 1836. чл.7, *ibid.*, 107.

2.1. Примена телесне казне

Примена телесна казне је на различите начине била ограничавана, нарочито у погледу лица над којима се могла применити. Устав из 1838. године одређује да се чиновници и свештеници у случају доказане кривице не могу осудити на телесну казну, већ само на затвор или заточење.⁶ И по прописима који су претходили, одређене категорије становништва су могле да избегну ову казну. Тако, Наставленије издато магистратима 1825. дозвољава кметовима и дргим „заслужним људима“ да уместо телесне казне плате новчану казну.⁷ Акт из 1833. године, који прописује дужности нахијских судова, исту могућност дозвољава „народним служитељима, трговцима, отменим, кротким и мирним људима“ за кривицу учињену из нехата.⁸ „Одабранији људи“ су привилегију да откупе телесну казну имали и по Уредби из 1842. године, за кривице чије суђење је у надлежности примирителних судова. Овлашћење да телесну казну замене новчаном дато је и окружним судовима 1845. године.⁹

Прецизније одређење круга лица над којима се сме (односно не сме) извршити телесна казна дато је Полицијском уредбом из 1850. Од примене ове казне изузети су „свештеници, званичници и чиновници у служби и пензији, као и учитељи“. Исто тако и „остала лица грађанског реда, која су особитим отличјима чести и карактера одређена“. С друге стране, наводе се и категорије лица која потпадају под ову казну, са образложењем које открива и природу телесне казне. Тако ће се, према Уредби из 1850, ова казна досудити „...само таквим, који су рђавог владања и кои не уживају чести и одличности грађанске одтуд, што су се као посве неуредни, непослушни, упорни, безстидни људи изгубили; осим овога даље бећарима, слугама и слушкињама, и уобште онима, који се своим радом од дана на дан издржавају и које би дакле покужиј затвор смео, те неби могли свакидашњи љеб себи и своима заслужити.“¹⁰

Друштвени положај није био једини разлог за ослобађања од телесне казне. Са развојем кривичног права почело се водити рачуна и о личним својствима осуђеног. Закон о замени телесних казни из 1853.¹¹ године дозвољава

6 Чл.43 „Кад Чиновници, имајући чин војени или грађански, или Свјаштеници, по торженственом доказанију њине кривице у сљедетвију једне законе пресуде, буду осуђени, да се казне, како се овим лицима не могу дати казне тјелесне, они ће се казнити или строгим укором, или ставленијем под затвор, или сверженијем, или на конач заточењем“. *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*, Н. Ранђеловић, М. Тодоровић-Крстић, Београд 2009, 121.

7 Члан 10, Б. Перуничкић, *Београдски суд 1819-1839*, Београд 1964, 32.

8 Дужност чланова нахијских судова од 08. јула 1833, Т. Живановић, *Законски извори*, 83.

9 *Ibid.*, 164, 186.

10 Полицијска уредба, чл. 26 и 45, *Ibid.*, 213.

11 *Ibid.*, 289.

замену телесне казне затвором у случајевима када осуђени не би могли издржати телесну казну због болести, слабости или особитог телесног стања.

2.2. Врсте телесних казни до доношења Кривичног законика

На основу сачуваних прописа и пресуда може се закључити да се као најчешћи облици телесне казне јављају шиба, батине штаповима за одрасле мушкарце, камцијама за одрасле жене и рогозом за недорасле.¹² Иако су сачуване и пресуде у којима је предвиђена казна сакаћењем, њихов број и непојављивање у прописима тог времена не дају основа да и овај начин телесног кажњавања буде уврштен у редован облик телесних казни.¹³

2.2.1. Бој

Батине или бој штаповима је најчешће примењивана казна и најдуже се задржала у Србији. У Кривичном законнику из 1860. предвиђен је бој штаповима за мушкарце старије од 18 година и прутовима за жене и мушкарце млађе од 18 година. Због тврде конзистенције штапа, ударци њиме су болнији, а повреде унутрашњих органа веће него код извршења телесне казне другим средством.¹⁴ Стога се батине штаповима примењују само на одрасле мушкарце. Прописи, међутим, показују да је било и другачијих случајева, тако да правило о одређивању инструмената извршења телесне казне према осуђеном треба узети са резервом. На пример, из члана 2 Измена Казнителног закона за поаре и крађе од 13. новембра 1847. године, види се да су бојем штаповима могли бити кажњени и малолетници: „Малолетне, но дорасле особе, ако крађу учине, да се према узрасту и полу свом односно шибом или штаповима или камцијама или розгом, казне од $\frac{1}{4}$ до $\frac{1}{2}$ оне казне, која је истим законом, чланом 2 или 3 прописана“.¹⁵

2.2.2. Камције и рогоза

Иако неразвијено, српско кривично право од самих својих почетака води рачуна о посебним својствима малолетних лица и жена. Између осталог, за

---

12 В. С. Пихлер, „Основне карактеристике кривичних санкција у Србији XIX века до кодификације из 1860. године“, *Пенологија* 1/1974, 52; Т. Живановић, *Законски извори*, 441. Сличне инструменте извршења телесне казне налазимо, на пример, у хрватском праву. По наводима Вауера били су то: штап (*baculum*), кожни бич (*scuticae*) и шибе (*virgae*), па је осуђенику суд изрицао *ictus baculorum* (ударце батином), *ictus scuticarum* (ударце бичом) или *ictus virgarum* (ударце шибама). V. Bayer, „Kazna batina u kontinentalnoj Hrvatskoj“, *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu* 1/1973, 45.

13 Реч је о пресудама учисницима у Чарапићевој буни. Одређено је да се осуђени казне одсецањем дела језика и десне руке. Б. Перуничкића, *Београдски суд*, 240-243.

14 V. Bayer, 45.

15 Т. Живановић, *Законски извори*, 203. В. тачку 2 Указа од 11. децембра 1847, 204.

њих су прописиване, односно изрицане, посебне телесне казне. Уместо боја штаповима, за жене је предвиђен бој камцијама¹⁶, а за недорасле бој рогозом (трском). Чак и за учињено кривично дело за које је предвиђена мртва шиба, жене су кажњаване камцијама.¹⁷

Овај начин извршења телесне казне налазимо први пут у Устројству окружних судова из 1840. године.¹⁸ Међутим, да су на овај начин жене кажњаване и пре тога, сведоче сачуване пресуде.¹⁹

О тежини ове казне можемо закључити из Закона о замени телесних казни из 1853, у чијем члану 9 је предвиђено да је казна од десет камција једнака казни од 25 штапова. Имајући у виду сразмеру одређену за замену казне боја штаповима затвором, 10 камција се, према овом закону замењује затвором од петнаест дана.²⁰

2.2.3. Шиба

Шиба представља најтежи облик телесне казне, који је понекад представљао и начин извршења смртне казне. У чему се састојала и како се извршавала јасно се види из наредног сведочанства: „Зађу полицијски и општински службеници по пијаци и дућанима и истерују на зборно место сељаке и калфе, слуге и друге људе нижег реда. Построје их у две врсте у одређеном броју (300, 500 или 600), једну према другој у растојању колико човек може да пређе средином. Пандури даду свакоме у реду по неколико врбових прUTOва“.²¹

Према томе колико је пута осуђени морао да прође кроз строј прUTOвима наоружаних људи, може се направити разлика између обичне, полумртве и мртве

16 Камције: „дуга, танка узица или ремен причвршћен на држаље којим се гоне животиње, бич“, *Матица српска, књига друга*, Нови Сад 1967, 646.

17 Допунителна правила о телесним казнама за женски и малолетна лица (измене казнителног закона за похаре и крађе од 13. новембра 1847). Т. Живановић, *Законски извори*, 247

18 Чл. 22, *ibid.*, 145.

19 На пример, пресуда од 2. децембра 1831. „Михајло Атанацковић кажњен са тридест штапа, а жена његова Анђа са двадест пет камција, зато што су посредно проузроковали смрт једне бабе.“ Децембар 1831, Б. Перуничкић, Београдски суд, 505; Пресуда пожаревачког магистрата од 28. новембра 1839, којом је жена осуђена на 25 канција зато што је напустила мужа и покушала да побегне ван земље, С. Максимовић, *Суђење у Пожаревачком магистрату 1827-1844*, Пожаревац 1973, 133.

20 Надаље, 20 камција затвором од 2 месеца: 20 затвором од 8 месеци: 50 затвором од једне године; 100 камција дванаестогодишњом робијом у тешком гвожђу. Т. Живановић, *Законски извори*, 291.

21 А. Јовановић, *Приноси за историју српског права, део други*, Београд 1900, 100.

шибе.²² Најтежи облик, тзв. мртва шиба, заправо представља смртну казну.²³ Мртва шиба, или шиба „дванаест пута на место“, од обичне се разликује не по начину извршења, већ по тежини последица. Чак и ако би осуђени преживео, остајао би неспособан за рад. Описујући мртву шибу Т. Живановић каже: „У крви огрезао кривац, избраздан по телу од прUTOва, стављен је на колица („мацке“), па је даље настављено шибање. Пошто ју је издржао, заогртан је још врућом посолоњеном овнујском кожом“.²⁴

Занимљиво је питање порекла ове казне. У српском праву појављује се већ у устаничкој Србији у Карађорђевог законика²⁵ и Кривичном законика проте Матеје Ненадовића.²⁶ У литератури су изнета различита мишљења. Чини се, ипак, да је у српско право доспела из аустријских војних прописа.²⁷

Кажњавање шибом постаје чешће када су услед наглог пораста криминалитета донети прописи које карактеришу изузетно строге казне. Прва у низу је невелика Уредба о кажњавању крадљивца и лопова донета 22. маја 1845. године, затим Казнителни закон за поаре и крађе од 26. маја 1847. који се, иако садржи свега неколико чланова, издваја по несразмери врсте и тежине казне и

---

22 Из Наредбе Народног суда Магистрату Нахије београдске у Рогачи, бр. 709. из 1828. године, може се закључити да је код полумртве шибе тај број шест. А. Јовановић, *Приноси за историју старог српског права*, Београд 1900, 99-100. Ову поделу треба узети са резервом. Најпре, терминологија није једнообразна, па се уместо обичне, полумртве и мртве шибе у Војном закону из 1839. помињу мала, велика и мртва шиба (чл. 115-117). Сем тога, мртва шиба може значити шест пута кроз шест стотина момака, 12 пута на место, или у неким случајевима, шибање до смрти.

23 „Да се Тодоров убица Јован Петровић донде шибом казни, док у мученију дух свој не испусти...“; (пресуда од 22. маја 1830), А. С. Јовановић, „Примери старог српског правосуђа“, *Бранич* 22/1898, 782.

24 Т. Живановић, *Законски извори*, 442.

25 В. Чл. 14 Карађорђевог законника.

26 Законик који се према мемоарима проте Матеје Ненадовића састоји од свега „14 или 15 пунктова“ у чак 3 члана предвиђа казну шибе (чл. 2, 4 и 7).

27 З. Мирковић наводи *Norm* царице Марије Терезије из 1752. године, којом уређује примену казне трчања кроз шибе, као пропис на који се угледао писац члана 14. Карађорђевог законика у коме је предвиђена ова казна З. Мирковић, *Карађорђев законик: кривично, породично и државно право устаничке Србије*, Београд 2008, 37; У прилог тези да је шиба преузета из аустријских војних прописа, А. Јовановић наводи чињеницу да се први пут појављује у Законика проте Матеје Ненадовића, који је настао у ваљевској нахији, где је највише било оних који су служили у српско-аустријским фрајкорима, А. Јовановић, *Приноси за историју старог српског права*, 98-99; В. такође, М. Грубач, 33; С друге стране, Т. Живановић наводи да је казна шибе остатак турског казног система. В. Т. Живановић, *Законски извори*, 443; О другачијем погледу на порекло ове казне В. И. Јанковић, *Смрт у присуству власти, Смртна казна у Југославији и свету*, Београд 1985, 124.

учињеног дела.²⁸ У погледу посебног третирања малолетника и жена значајне су допуне овог законика од 13. новембра и 11. децембра 1847.²⁹

Суровост казне, а нарочито отпор грађана да учествују у њеном извршењу, довели су до укидања казне шибе 6. маја 1859. године.³⁰ Одређено је да ће уместо ове казне судови досуђивати казну робије по сразмери утврђеној Уредбом од 31. јануара 1853. године. Предвиђена сразмера најјасније говори о изузетној суровости ове казне: мртва шиба (или дванаест пута на место) замењује се дванаестогодишњом робијом у тешком гвожђу; шиба девет пута на место осмогодишњом робијом у тешком гвожђу; шиба шест пута на место петогодишњом робијом у тешком гвожђу; најзад, шиба три пута на место замењује се двогодишњом робијом у лакој гвожђу.³¹

3. Телесне казне у Кривичном законнику

У Кривичном законнику Кнежевине Србије из 1860. године, предвиђена је само једна врста телесне казне - бој. Пруски Кривични законик из 1851. године, као и већина законика европских држава тога доба, не предвиђа телесну казну.³² Законници у којима постојао овакав вид кажњавања (нпр. у Аустрији и Саксонији), најчешће телесну казну нису прописивали самостално, већ са другим казнама.³³

28 Критикујући овај законик, посланици Ужичког округа су на Светоандрејској скупштини 29. децембра 1858. истакли: „Нечувено је у свету, да један човек за украдену вредност од 1 цванц. пошто у скенцету грдне муке издржи, буде на смрт и за прост у крађу преко 200гр. на мртву шибу осуђен. Та пун је круг земни држава и правленија, но нигде ове строгости и овога покура нема. За оваковиј Закон срамно је и чути а камо ли га слободном Србину наметнути да под њим стење...Почем су дакле Срби свестни, да њима треба Закон кривичнији као и у други европејски народа да буде, та је обшта жеља, да се овај кр'вниј Закон блажим и целисходнијим замени.“ А. Раденић, *Светоандрејска скупштина*, Београд 1964, 104.

29 Т. Живановић, *Законски извори*, 203-204.

30 “Свуда, и по вароши и по селима, тешко је скупити људе за извршивање ови казнији способне, а где се и скупе, ту је тешко у нуждан поредак ставити иј шта више, при шибању сви се тако гнушају, да кривац и неискуси казн у смислу пресуде...Служити се војинством, било би одвећ осудно, јер употребљавати цвет младежи наше за извршивање тако гнусни казнији, не би ништа друго значило но развраћати народ у подмлатку његовом; а употребљавати житељство сеоско на шибање, било би колико дангубно и неправедно за њега, толико уобште противно цели Правителства...” Допис који је Попечитељство унутрашњих дела упутило Совјету 26. априла 1859. године. А. Раденић, 44-45.

31 Т. Живановић, *Законски извори*, 290.

32 О утицајима пруског Кривичног законика В. Д. Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, Градина 1991; Т. Васиљевић, *Б. Ценић – развој кривичноправне мисли у Србији XIX века*, Београд 1987, 115.

33 Аустријским Кривичним закоником из 1852. у члану 19 предвиђена је као мера за поштрење тамнице, поштрење затвора (чл. 253) и као главна казна уместо казне затвора ако су та дела извршили припадници одређених категорија (чл. 248). *Kazneni zakon o zločinstvih*,

Такву примену телесне казне налазимо и у српском кривичном праву пре доношења Кривичног законика. На пример, у тзв. Полицијској уредби из 1850. године, у члану 48 одређено је да се затвор може поштрити, између осталог, и телесном казном.³⁴ Кривични законик из 1860. не усваја такво решење. Према његовим одредбама, телесна казна је самостална и не служи за поштравање казни лишења слободе.

Телесна казна је главна казна, предвиђена за преступе и иступе, увек алтернативно, најчешће са казном затвора (нпр. чл. 98, 101, 194) али и новчаном казном (нпр. у чл. 213, 287 КЗ).³⁵

3.1. Телесна казна за преступе

Члановима 32 и 33 КЗ регулисана је примена телесне казне за преступе. Одређен је максимум од 50 и минимум од 10 удараца. Средство извршења зависи од пола и старости осуђеног. Ако је осуђени малолетник испод осамнаест година или жена, бој ће се извршити прutom „по дебелим месима“, у осталим случајевима штапом. Круг лица која могу бити осуђена на ову казну је ограничен и то позитивним одређењем. Тако се на бој могу осудити само „скитница, слуга, шегрт, надничар, крадљивац, пуштаија“. Разлоге за овакво решење треба тражити у бешчастејој природи ове казне.³⁶ Ценић у свом *Објасненију*³⁷ наводи да власти треба да изричу телесну казну само као крајње средство чак и када се ради о овим лицима, будући да често изостаје ефекат који је циљ казне па она не застрашује нити поправља кривца већ, не ретко, утиче у супротном правцу. Сем наведених, на бој се могу осудити и лица чија би породица била доведена у неповољан економски положај за време издржавања затворске казне. С друге стране, казна боја не може бити досуђена лицима старијим од педесет година, као и другим случајевима „кад се год нађе што, са чега неби путно било да се бију“. Када су 1863. године уведени преки судови, промењено је решење којим је примена телесне казне била ограничена старосном доби. Чланом 3 је тада

---

prestupcih i prekeršajih, naredbe o nadležnosti sudovah kaznenih i red tiskovni od 27. svibnja 1852. za carevinu austriansku, Већ 1853.

34 Т. Живановић, *Законски извори*, 225.

35 Коришћен је текст Кривичног законика објављен у: Д. Николић, *Кривични законик Кнежевине Србије*, 198-282.

36 Ограничавање примене телесне казне на одређени круг лица био је уобичајен и у другим правима. На пример, у Хрватској се казна батина није могла применити на припаднике повлашћених друштвених класа, већ само на оне који су припадали нижим друштвеним слојевима, тј. само на оне чију част није требало штетети, а то су, у начелу били „ignobilis“, како су тада називали све оне који нису били племићи. V. Bayer, 42.

37 Објасненије је Ценићев коментар Кривичног законника, настао, пре свега, као приручник и упутство судијама. Ђ. Ценић, *Објасненије Казнителног законика за Књажевство Србију*, Београд 1866.

одређено је да се за злочине и преступе предвиђене овим Законом, телесном казном могу казнити и лица старија од педесет година.³⁸

Кривични законик предвиђа могућност замене телесне казне уколико осуђена лица због слабог здравља не би могла да издрже њено извршење. Телесна казна би у тим случајевима била замењена затвором, и то: десет до петнаест удараца затвором од три до петнаест дана; петнаест до двадесет пет удараца затвором од петнаест до месец дана; двадесет шест до четрдесет удараца затвором од једног до три месеца; четрдесет један до педесет удараца, затвором од три до шест месеци.

3.2. Телесна казне за иступе

Казну боја за иступе предвиђа члан 314 Кривичног законика. Најмање се може одредити десет, највише тридесет удараца. Иако је одређен овакав минимум, у неким члановима је предвиђено да казна износи „до десет удараца“, што се може схватити као силажење испод општег минимума (нпр. чл. 329, 338, 360). Овакав несклад отклоњен је изменама из 1863. године: „У чл. 329, 333, 338, 360, 378, и 386. где се говори са колико ће се удараца казнити кривацъ, место „до десетъ удараца,“ да се замени овако: „боэмъ са десетъ удараца“. Приликом одређивања лица над којима се може извршити ова казна упућује се на решење из члана 32 Кривичног законика.³⁹ Казна боја за иступе предвиђена је увек алтернативно са казном затвора или новчаном казном, сем у једном случају када је предвиђена самостално (чл. 342). Као и код преступа, могућа је замена казне боја за иступе, уколико се процени да осуђени не би могао издржати казну (чл. 317). Казна боја мења се у овом случају затвором, с тим што се овде (за разлику од решења за преступе) може заменити и новчаном казном: бој од десет до петнаест удараца затвором од два до десет дана, или новчаном казном од два до десет талира; бој од шеснаест до тридесет удараца затвором од дванаест до двадесет дана, или казном од дванаест до двадесет талира.

3.3. Извршење телесне казне

Кривични законик Кнежевине Србије предвиђа да се казна неће извршавати на јавном месту. Непрактичност овог решења навела је законодавца да већ 1863. године, изменама од 20. марта, ублажи ову формулацију и одреди да се осуђени на бој неће бити на јавном месту „гди э то могуће“. Ценић објашњава какви су били недостаци првобитног решења „...эръ овай законъ веже и полицайне власти и кметове, а ове власти нису свакій путъ тако доконе, да у своимъ канцеларіяма седећи люде саслушаваю, кривце испитую и казне, већ се то догађа и приликомъ обилазения по окружію, срезу или атару обштинскомъ...

38 *Зборника закона и уредба изданих у Књажеству Србији*, XVI, Београд 1864, 17.

39 В. поглавље 3.1.

Или, кметъ изиђе на границу свога атара, коя э два, три и више сатій далеко, да неку тербу извиди, ту скриви некій тако, да бы га съ места казнити требало, но кметъ неможе то да учини, већ морао бы наредбу да изда да криваць у примирителный судъ дође, а да се наредба изврши, требао бы какавъ другій селякъ да дангуби те да кривца кмету тера... и тако збогъ едногъ незнатногъ формалитета стваръ у безконанность развлачи се, законъ се у очима света омалоуважава, эръ невиди му ону силу, коя э кадра свака волю сломити и свима показати да само онако мора бити како онъ каже⁴⁰. Сем тога, говорећи о примирителним судовима, Ценић каже: „на више места се на средъ поля эданъ кућеракъ налази и тай се зове примирителный судъ“. Готово је немогуће искључити јавност приликом извршења казне у том суду. Поље око суда је јавно место, а сам суд често толико мали „да се батиномъ неможе ни заманути а камо ли изманути“⁴¹.

Извршење казне боја обуставља се, по члану 288 Закона о поступку судском у кривичним делима, у случају душевне или јаче телесне болести као и трудноће. Да ли постоје ови услови ценеће вештаци. Бој се, такође, неће вршити ни над породилом, док не прођу 40 дана од порођаја.

4. Укидање телесне казне

Решењем из Кривичног законика, телесна казна је уместо правила, била изузетак. Прецизно је одређен круг лица којима се могла изрећи; остао је само један облик телесне казне, бој; број удараца ограничен је на 50. Међутим, само постојање телесне казне указује на „неспособност законодавца да се на време ослободи негативног историјског наслеђа“⁴² и чини да српски Кривични законик буде испод оновремених европских стандарда.

Телесна казна је у време доношење српског Кривичног законика била укинута скоро свуда у Европи, осим у Аустрији, Саксонији и ХанOVERу где је изрицана само заједно са другим казнама. У Брауншвајгу укинута је 1827, у Бадену 1831, Дармштату 1841, у Пруској и Баварској 1848.⁴³ Интересантан је случај Црне Горе, у којој је телесна казна уведена тек Даниловим законом из 1855, у време када је увелико укидана у европским државама. Све до тада, телесна казна није постојала, као неспојива са обичајима племенске заједнице и менталитетом њених припадника. Казна „тољагања“ за жене укинута је у Црној Гори Наредбом министарства унутрашњих дјела тек 27. априла 1894. године, а за мушкарце, прећутно, вероватно много раније.⁴⁴ Казна батина је у

---

40 Ђ. Ценић, 83-84.

41 *Ibid.*, 84.

42 М. Грубач, 167.

43 Ђ. Ценић, 80; М. Грубач 120.

44 В. *ibid.*, 120.

Хрватској и Славонији укинута 1872. године. У образложењу предлога владе наведено је да казна не одговара духу времена, да „није сходна сврси“, као и да је већ укинута у војсци.⁴⁵

У Србији су се гласови против телесног кажњавања могли чути много пре него што је ова казна укинута. У прво време, критике су више биле уперене на злоупотребе власти у примени ових казни. У „прошенијима“ Ваљевског округа упућеним Народној скупштини одржаној 30. октобра 1842. наводи се: „У погледу казнења бојем да се призрење има на личност, на стање, на године, на здравље, на пол, на досадашње владање лица, и на важност кривице његове, па да се штедљиво у томе поступа, а не да се сваки без разлике, и за сваку маленкост одма батинама казни. При том само то казнење да не бива на јавној плаци или на сокаку.“⁴⁶

Када је 1850. на снагу ступила тзв. Полицијска уредба, којом је полицијским властима у Србији дато овлашћење да кажњавају, незадовољство због незаконитих поступака власти постаје још израженије. На Светоандрејској скупштини 1858. године, ваљевски посланици истичу: „Закон полицајниј кој србскиј народ у ово неколико година сасвим потуче не само у једном него у сваким случајевима да се уништи; како би се тим срезским старешинама и њиовим писарима избиле из њиовога круга батине; како се види ови по том закону народ побише, поштене све људе осрамотише, без новаца оставише и све оно чине што је најгоре, и што су насилници народни у старија времена од народа чинили...“⁴⁷ Слични наводи постоје и у Србским новинама, где се у чланку „Поглед на нашу полицајну струку“ описују злоупотребе среских старешина, неправедно кажњавање и немоћ људи због нефункционисања жалбе вишим полицијским властима.⁴⁸

---

45 Међутим, праве разлоге треба тражити у другим чињеницама. Део Војне крајине је наредбом цара и краља Фрање Јосифа I, 8. јуна 1871. припојен Краљевини Хрватској и Славонији. Важеће право у Војној крајини разликовало се од права које је важило у Краљевини Хрватској и Славонији. Било је то војно право, које је у многим областима било идентично оном које је важило у грађанском аустријском правном подручју. Како је на аустријском правном подручју казна батина укинута још 1867, након припајања дела Војне крајине, дошло је до тога да се једна врста казне није могла примењивати у једном делу краљевине, док је у другом, знатно већем, њена примена била могућа. Тако се Влада, теоретски, нашла пред алтернативом да предложи поновно увођење казне батина на новоприпојено подручје или да укине ту казну на осталом делу Хрватске. Како је било нереално очекивати да ће владар дати потврду на закон Сабора којим се поново уводи укинута казна батина на припојени део Војне крајине, Влада, заправо, није имала избора - морала је укинути казну. Више о томе, V. Bayer, 55-59.

46 Ј. Милићевић, *Народне скупштине*, 192, према Т. Васиљевић, 194.

47 А. Раденић, 76.

48 Србске новине, бр. 117. 6. октобар 1859.

На Народној скупштини одржаној у Крагујевцу 11. децембра 1873. године поднет је предлог да се укину телесне казне. У извештају законодавног одбора исцрпно су наведени разлози којима се овакав предлог оправдава. У њему се полази од циља кажњавања (да је осетна, али поправљајућа, једнака и непонижавајућа), који се телесном казном не постиже. Најпре, телесна казна у својој примени не делује на све једнако јер „што је човек слабијег и њежнијег састава, и што је јачег осећања, тим ће и ова казна јача и строжија бити“. Захтев да казна не понижава такође није испуњен, „јер се њоме морална страна човечија сасвим понижава, и кривац се животињи уподобљава у место што би требало да се њоме морална страна кривца подигне и она искра човечанске части, која би још у њему остала, пробуди...“.⁴⁹ Као и смртна казна, и телесна је непоправљива. Уз то, она се одређује без обзира на стање, карактер и нарав кривца. Решење Кривичног законика, да се на ову казну могу осудити само крадљивци, слуге, скитнице и бескућници, или они којима би породица трпела када би били осуђени на казну затвора, отвара могућности за злоупотребу власти, која може оквалификовати кривца по свом нахођењу. Сем тога, таква законска одредба налази се у супротности са чланом 23. Устава од 1869. који гарантује једнакост пред законом.⁵⁰ Укидање телесне казне је, истиче се у извештају, и неопходан услов за суђење страним држављанима.⁵¹

На крају свог извештаја, законодавни одбор наглашава: „Одбор је уверен, да народна скупштина не жели ни самовољи власти поље да отвори, нити да код нас неједнакост подржава, већ да ће на против једногласно противу тога устати, и да ће овај закон, који је од одбора примљен, одобрити и тако на тај начин збрисати успомену на она времена, кад смо ми далеко испод осталих јевропских народа били, а ставити нас и са овим законом у ред осталих изображених јевропских држава, као што је то већ и са другим установама учињено.“⁵²

Овако аргументовано образложење законодавног одбора није прошло без расправе. Посланици су углавном изражавали бојазан да ће укидање телесне казне довести до појачаног вршења кривичних дела јер се власти више нико неће плашити, и да стога треба најпре постићи личну и имовинску безбедност. Посланици који су подржавали предлог за укидање били су ипак у већини.

---

49 *Протоколи Народне скупштине одржане у Крагујевцу 11. децембра 1873*, Београд 1873, 339.

50 Чл 23, „Сви су Срби пред законом равни.“, *Одабрани извори из државноправне историје јужнословенских народа*, 175.

51 „...док ова казна, коју остале државе за незакониту и нечовечну сматрају постоји, дотле ће тешко оне дозволити, да се њени грађани нашим судовима суде и на ову телесну казну осуђују као год што ми сами не би сад пристали, да се наши грађани шибом казне или јошт и на точак натичу у туђој држави, кад смо ми те казне из наших закона као сурове избрисали.“ *Протоколи Народне скупштине одржане у Крагујевцу 11. децембра 1873*, 341.

52 *Ibid.*

Законом од 11. децембра 1873. године, телесна казна је укинута. Страх од промене је надгласан. „Беше код нас шиба, беше код нас мећање мртвих телеса на точак, па се мислило да се без тих казни опстати не може, но доцније, кад се те казни укидоше и другима заменише, виде се, да ако земља није пошла напред, није никако натраг.“⁵³

5. Закључак

Иако су неразвијеност српског друштва и државе у првој половини XIX века условили доминацију телесних казни, већ од државе Првог српског устанка уочљива су настојања власти да умање произвољност у извршењу телесне казне. С развитком кривичног права њена примена је све више ограничавана, најпре, смањењем круга лица над којима она може бити примењена, затим, прописивањем широких могућности за замену ове казне. Таква казнена политика имала је за резултат постепено потискивања телесне казне, нарочито краткотрајном казном затвора. У Кривичном закону из 1860. године, примена телесне казне је значајно сужена, али је и само њено постајање учинило да српско кривично право заостаје за достигнутим стандардима.

Укидање телесне казне 1873. године представља значајан корак у унапређењу казног права Србије. До таквог решења довела је жеља да се прекине са традицијом нехуманог поступања, али и настојање да Србија стане уз раме са ондашњим европским законодавствима и прилагоди своја решења новим становиштима науке кривичног права о циљу и сврси кажњавања.

Захтеви за поновним увођењем телесне казне у Србији могли су се чути већ на Скупштини 25. фебруара 1875, пре него што је истекла година од ступања на снагу Закона којим је она укинута. Предлог да се ова казна поново уведе образложен је, између осталог, учесталим кривичним делима и материјалним неприликама у које долази породица осуђеног због примене казне затвора.⁵⁴ Уз бурно негодовање, посланици су одбацили овај предлог, називајући га недостојним. Тако је телесно кажњавање у Кнежевини Србији и нормативно и фактички трајно нестало из друштвене стварности.

⁵³ *Ibid.*, 355.

⁵⁴ „Учесташе зла и неваљалци. Поштени и добри пропадају. Из дана у дан све веће неприлике, томе се мора стати на пут.“ Протоколи Народне Скупштине одржане у Београду 26. фебруара 1875, Београд 1875, 1339-1341.

Miljana Todorović, LL.B.

Assistant,

Faculty of Law, University of Niš

Corporal Punishment In Serbia In The 19th Cenntury And its Abolition

Summary

In this paper, the author explores the legal regulation, application and significance of corporal punishment in Serbia from the aspect of penal law and social conceptions of the 19th century Serbia. The author provides a historical retrospect of corporal punishment from the beginning of the 19th century until its abolition in 1873. Relying upon the preserved criminal provisions and court judgments, the author first explores the application of different kinds of corporal punishment that existed before the adoption of the Criminal Code of 1860. Then, the author focuses on the Criminal Code provisions regulating corporal punishment for misdemeanours and infractions, and explores the reasons that eventually led to abolishing this specific kind of punishment. Ultimately, the author uses the results of this research to analyze the development of penal law in Serbia as well as the evolution of the Serbian state and society in the 19th century.

Key words: corporal punishment, penal system, 19th century Serbia.